

Є. О. Мічурін

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Загальна частина

**Навчальний посібник
для підготовки до іспитів та заліків**

Харків
«Право»
2019

УДК 347.1(477)(075)
М70

Мічурін Є. О.

М70 Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. для підгот. до іспитів та заліків. – Харків : Право, 2019. – 184 с.

ISBN 978-966-937-716-6

Навчальний посібник підготовлений відповідно до курсу цивільного права (загальної частини) і складений з урахуванням навчальних програм для закладів вищої освіти на основі чинного цивільного законодавства України та існуючих правових теорій.

Розрахований на студентів, фахівців, аспірантів, усіх тих, хто працює над підвищенням рівня юридичної підготовленості.

УДК 347.1(477)(075)

ISBN 978-966-937-716-6

© Мічурін Є. О., 2019
© Оформлення. Видавництво «Право»,
2019

==== **Передмова**

Цивільне право відіграє головну роль у правових відносинах, що закріплюють належність майна особі та опосередковують правомірний перехід майнових благ від однієї приватної особи до іншої. Воно має інструментарій, що забезпечує зв'язок між інтересом до майнових благ та їх одержанням у правовій площині. Крім того цивільне право охороняє особисті немайнові права.

Сучасне цивільне право України зберегло вірність традиціям, адже витоки його регламентації знаходяться у Стародавньому Римському праві. Цивілістика повною мірою відповідає об'єктивному розвитку суспільства, у той саме час зберігає прихильність традиціям Романо-німецької правової сім'ї. Новітнє цивільне законодавство України розроблено з урахуванням досвіду нормативного регулювання цивільних правовідносин країн Європи, де вони традиційно розвиваються на приватницьких засадах.

Багатогранність цивільного права виявляється в тому, що тут наявне рідкісне поєднання матеріального й духовного. Перше знайшло відображення в правовій регламентації товарно-грошових відносин, що включають в себе право власності, втілені у договірному і спадковому праві. Духовні блага закріплені у цивілістиці через особисті немайнові правовідносини, які стосуються творчої діяльності людини, а також її честі, гідності, ділової репутації тощо. В усьому світі і в Україні, яка є учасницею міжнародних угод і частиною світової спільноти, приділяється велика увага охороні права інтелектуальної власності, яке є невід'ємною частиною сучасного цивільного права.

Цивілістика стосується значної частини регламентованих правом суспільних відносин, що здійснюються на приватницьких засадах. Вона поєднує в собі багатогранність і одночасно глибоку внутрішню логіку та нерозривний взаємозв'язок її внутрішніх складових елементів. Це враховано при підготовці представленого посібника.

Книга підготовлена відповідно до тематики навчального курсу цивільного права (загальної частини), що викладається у вищих юридичних навчальних закладах освіти. Вона складена з урахуванням та на основі існуючих правових теорій. При написанні використані праці відомих цивілістів: О. А. Пушкіна, Ч. Н. Азімова, В. П. Маслова, Д. В. Бобрової, В. В. Луця, В. І. Борисової, І. В. Жилінкової, О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика, Т. В. Боднар, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. А. Васильєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова, Р. Б. Шишки, О. Р. Шишки, В. Л. Яроцького, В. М. Самойленка, М. К. Галянтича, І. В. Венедиктової, Ю. М. Жорнокуя, С. О. Сліпченка, Л. В. Красицької, Г. Г. Харченко та інших, колективні видання кафедр цивільного права провідних навчальних закладів України.

Для подальшого поглиблення знань із цивільного права студентам (курсантам), що вивчають цивільне право рекомендується також використовувати підручники, практикуми та інші джерела.

1. Предмет цивільного права

Цивільне право – система норм права, що регулює особисті немайнові та майнові правовідносини, які виникають між суб'єктами (фізичними чи юридичними особами) і що ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності цих суб'єктів.

Предмет цивільного права: по-перше, **особисті немайнові правовідносини** – виникають між суб'єктами цивільного права з приводу нематеріальних благ і при цьому тісно пов'язані з особистістю його власника; по-друге: **майнові правовідносини** – виникають між суб'єктами з приводу матеріальних благ.

Розкриваючи предмет цивільного права слід звернути увагу на наступне:

– **особисті немайнові правовідносини** це, зокрема, такі, об'єктом яких є твори науки, літератури, мистецтва, винаходи, раціоналізаторські пропозиції тощо (ст. 420 ЦК України). Зв'язок з майновими відносинами тут визначається можливістю одержання винагороди за використання творів. Крім того **особисті немайнові правовідносини** включають захист честі, гідності, ділової репутації та деякі інші правовідносини.

– **майнові правовідносини** розрізняють у статичі та у динаміці. **У статичі це** є право власності; права на чужі речі (сервітут, емфітевзис, суперфіцій); інші правовідносини, пов'язані зі знаходженням матеріальних благ у певного суб'єкта цивільних прав. Майнові правовідносини у **динаміці це**: зобов'язання (договірні, позадоговірні); спадкування; інші правові відносини, пов'язані з переходом матеріальних благ від одного суб'єкта до іншого.

До майна в цивільному праві належать:

– **речі** – предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки;

- *гроші та цінні папери*. Їхня цінність у цивільному обороті обумовлена номінальною вартістю(номіналом);
- *майнові права вимоги*. Наприклад, право вимоги внеску в кредитну установу.

===== 2. **Диспозитивний метод регулювання цивільних відносин та чинники, що його обумовлюють**

Методом цивільного права є комплекс способів, засобів та прийомів, за допомогою яких право здатне впливати на особисті немайнові та майнові правовідносини.

Для цивільного права характерним є диспозитивний метод правового регулювання. Загалом диспозитивність – можливість для суб'єктів самостійно й вільно, без сторонніх указівок здійснювати свої цивільні права, обирати вид правовідносин та умови участі в них, контрагентів тощо.

Для методу цивільного права характерними є:

Юридична рівність учасників (ч. 1 ст. 1 ЦПК України) – один суб'єкт не повеліває іншим, вони майново незалежні і самостійні, для них існує рівність заходів цивільно-правової відповідальності.

Ініціативність у формуванні цивільних правовідносин і здійсненні цивільних прав – цивільні правовідносини встановлюються, здійснюються, розвиваються, перш за все, через бажання самих учасників, які виявляють зацікавленість у їх встановленні, розвитку і здійсненні

Майновий характер заходів юридичної відповідальності полягає в тому, що невігідних наслідків у разі настання цивільно-правової відповідальності зазнає не особистість боржника, а його майно або майно інших осіб (наприклад, опікуна).

Компенсаційний характер цивільної відповідальності передбачає, що за спричинену шкоду настає повна компенсація, покликана відновити не вигідні наслідки для потерпілого.

Забезпечення захисту цивільних прав, зокрема, у судовому порядку, що полягає в наданні можливості кожному звернутися до суду за захистом особистого немайнового або майнового права чи інтересу.

===== 3. Принципи цивільного права

Принципами цивільного права є основоположні, найбільш глобальні керівні ідеї, положення та принципи, відповідно до яких здійснюється цілісне правове регулювання особистих немайнових та майнових правовідносин.

У законодавстві принципи цивільного права визначені у ЦК України й закріплені як засади цивільного законодавства. Серед них:

1. *Непринципальність свавільного втручання у сферу особистого життя людини*, що означає охорону людини як від дій публічної влади, так і від дій інших осіб, спрямованих проти її приватного життя;

2. *Свобода договору* як можливість суб'єктам самим визначати суть договірних відносин, в які вони вступають; обирати з ким вступати у договірні правовідносини та встановлювати умови, на яких договір буде укладений;

3. *Свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом* надає можливість суб'єктові на власний розсуд займатися будь-яким видом підприємницької діяльності, окрім тієї, яка суперечить закону;

4. *Судовий захист цивільного права та інтересу* гарантує можливість для кожної особи звернутися до суду за захистом особистих немайнових та майнових прав і інтересів;

5. *Справедливість, добросовісність та розумність* передбачають можливість виваженого застосування закону, а саме – із додержанням гуманізму, здорового глузду, суспільних цінностей та моральних засад, неприпустимість зловживання цивільними правами; перешкоджання використанню закону у не правових цілях;

6. *Рівність суб'єктів цивільних правовідносин* означає, що жоден з них не має жодних переваг перед іншим.

===== 4. Функції та система цивільного права

Функціями цивільного права є напрями правового регулювання особистих немайнових та майнових правовідносин, що виражають його соціальне призначення у процесі вирішення завдань, що стоять перед правом.

Функціями цивільного права є наступні:

1. *Регулятивна функція*, що спрямована на створення за допомогою правового регулювання нормальних умов для функціонування і розвитку особистих немайнових та майнових відносин у суспільстві;

2. *Охоронна функція*, яка сприяє запобіганню порушенням особистих немайнових та майнових прав, а також передбачає їх захист у разі порушення;

3. *Попереджувальна функція* вказує на те, що масив правового регулювання цивільного права спрямований на запобігання можливій неправомірній поведінці суб'єктів;

4. *Відновлювальна функція* означає, що при порушенні особистих немайнових та майнових прав відбувається їх відновлення за допомогою цивільного права, причому на еквівалентній основі;

5. *Виховна функція цивільного права* сприяє стимулюванню у суб'єктів цивільних правовідносин певної правомірної

поведінки і на стимулювання такої поведінки у фізичних і юридичних осіб.

Система цивільного права – його внутрішня структура, яка розглядає особисті немайнові і майнові відносини в єдності та взаємодії тих, що входять до цивільного права, підгалузей, інститутів і субінститутів.

Підгалузь цивільного права – система декількох однорідних та предметно взаємозв'язаних цивільно-правових інститутів, що охоплюють цілісну сферу суспільних відносин (зобов'язальне право, спадкове право тощо).

Інститут цивільного права – система правових норм, які забезпечують системне регулювання відносно самостійної групи однорідних і взаємозв'язаних суспільних відносин (договірні зобов'язання тощо).

Субінститут цивільного права – система певних правових норм в межах правового інституту, що регулює окремі цивільні правовідносини (договірні зобов'язання з передачі майна у власність тощо).

Система цивільного права бере початок у Пандектній системі цивільного права Стародавнього Риму. Утім, у сучасній системі цивільного права є право інтелектуальної власності, що не входило до Пандектної системи цивільного права Стародавнього Риму.

Сучасна система цивільного права України включає в себе:

1. Загальні положення.
2. Речове право.
3. Зобов'язальне право.
4. Спадкове право.
5. Виключні права на результати інтелектуальної (творчої) діяльності людини.
6. Нематеріальні блага (право на ім'я, честь, гідність, ділову репутацію).

5. Поняття та види джерел цивільного права

Джерела цивільного права – форми встановлення цивільно-правових норм у державі.

До джерел цивільного права України належать:

I. Міжнародні договори. Наприклад, Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах.

II. Акти цивільного законодавства України.

1. Конституція України. У ній закріплені право власності, право на житло та інші, що є базовими для цивільного права.

2. Цивільний кодекс України.

3. Закони України. Наприклад, Закон України «Про акціонерні товариства».

4. Підзаконні нормативні акти: акти президента України; постанови Кабінету міністрів України; нормативно-правові акти інших органів влади України, органів влади Автономної республіки Крим.

III. Звичаї. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Серед них великого значення мають звичаї ділового обороту, що прийняті у певній сфері.

Необхідно підкреслити, що основу цивільного законодавства України становить Конституція України. Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України (далі – ЦК України). Це означає, що якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону. Інші органи державної влади України можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом.

Для практики правозастосування важливо, що офіційне тлумачення Конституції та законів України здійснює Конституційний Суд України. Крім того, Конституційний Суд України здійснює діяльність із визначення конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

==== 6. **Акти цивільного законодавства та їх дія в часі, в просторі та за колом осіб**

До актів цивільного законодавства належать міжнародні договори, Конституція України, Цивільний кодекс України, Закони України, підзаконні нормативні акти (акти президента України; постанови Кабінету міністрів України; нормативно-правові акти інших органів влади України, органів влади Автономної республіки Крим).

Дія актів цивільного законодавства у часі включає наступні аспекти її розуміння.

Передусім, слід розуміти момент набуття чинності нормативно-правовими актами цивільного законодавства. **Закони, нормативно-правові акти ВР України, Президента України** набирають чинності через 10 днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування. **Нормативно-правові акти КМ України** набирають чинності з моменту їх прийняття, якщо більш пізній строк набрання ними чинності не передбачено в цих актах.